

Ladislav Cabada
Šárka Waisová

Postmoderní státy jako nositelé a zprostředkovatelé kantovské etiky v mezinárodních vztazích

Abstract

The article examines the correlation and interconnectedness between the so-called Kantian ethics in international relations and specific group of states that bear, promote and intermediate Kantian norms in the international politics. The first part of the article presents the contemporary theoretical discussion on international ethics and its plurality, later the focus heads more on the basic characteristics and specifics of Kantian ethics in the comparison with other types of ethical approaches – and culture of anarchy (Alexander Wendt) – in international relations, the Hobbesian and the Lockean one. In the second part of the article we apply the theoretical concept of Kantian ethics on specific type of state in international system – the post-modern state – based on the definition of this type of state given by Georg Sørensen or Robert Cooper respectively. The analysis shows three categories of post-modern states developing and promoting the Kantian concepts in international relations – middle powers, civilian powers and good international citizens.

Úvodem

Po celé 20. století se v mezinárodní politice potýkáme mj. s otázkou, jak racionálně zdůvodnit etiku ve věku mocenské politiky a vědy. Po větší část 20. století byly otázky (mezi)národní politiky do jisté míry uvolňovány z morálního hodnocení, což souviselo především s deklarovanou potřebou hájit národní zájmy a zajistit přežití státu. Od druhé poloviny 20. století jsme však stále častěji vystaveni otázkám týkajícím se celého

lidstva, jako jsou např. otázka použití zbraní hromadného ničení, otázka přístupu k potravinám, vodě, zdravotní péči, otázka spravedlivé dělby a distribuce (mezinárodních) veřejných statků apod. (Přirozeně, mnohé z těchto otázek měly svou platnost rovněž před rokem 1945, nicméně nebyly globálně, resp. celoplanetárně nastolovány a reflektovány a neexistoval žádný rámec či aparát k jejich diskutování).

Žijeme také v době, kdy rozhodnutí a jednání jednotlivce může mít – zejména, ale nikoli pouze vzhledem k rozvoji vojenských technologií – důsledky pro celé lidstvo. Taková situace vyžaduje etická měřítká, která platí pro všechny lidské jedince a kolektivity, tj. nejsou limitována parciálními (např. národními) politickými kulturami či politickými etikami. To nás staví do velmi zvláštní situace. Víme, že morální hodnoty a etické normy jsou rozmanité a liší se dle kulturního prostoru a doby, ale současně stav dnešního světa vyžaduje, abychom hledali a přijali taková etická měřítká, která budou platit všeobecně. Nehledáme již maximy jednání, nýbrž praktické zákony.¹

V této souvislosti se vynořuje řada otázek, které bychom si měli položit. Jednou z klíčových otázek, a to zejména na základě zkušeností z 20. století, je otázka, zda mezinárodní politika může mít „etický rozměr“, a pokud ano, jaké je pak místo morálky a etiky v mezinárodní politice? Autoři tohoto textu jsou hluboce přesvědčeni o tom, že oprostít mezinárodní politiku od mravnosti a etického rozměru je nemyslitelné a nesmyslné. V době, kdy ve jménu humanity a spravedlivé války vedeme vojenské intervence, zřizujeme mezinárodní trestní tribunály a soudy a trestáme válečné zločiny a zločiny proti lidskosti – a v souvislosti s těmito aktivitami argumentujeme, že je potřeba konat věci dobré a nekonat věci špatné – není možné, abychom se v jakékoliv oblasti lidské činnosti, a tudíž ani v mezinárodní politice, vzdali mravních a etických nároků.

Domníváme se, že etický rozměr (tedy to, co je považováno za etické a kým to je považováno za etické) mezinárodní politiky vyrůstá z charakteru mezinárodní společnosti, zejména z její kultury a charakteru jejích členů. Cílem tohoto textu je provést normativní analýzu a určit, jaký etický rámec je dnes uplatňován v mezinárodní politice; tato otázka je přitom sama velmi obecná a jsme si vědomi toho, že je příliš orientována na univerzální pojetí mezinárodní politiky. Uvědomujeme si rovněž to, že v mezinárodních vztazích existuje pluralita normativně-etických přístupů a souhlasíme s těmi autoři (Cooper, Sørensen, Šedivý ad.), kteří k jednotlivým etickým přístupům v mezinárodní politice přiřazují jako nositele odlišné typy států. Za žádoucí etiku mezinárodních vztahů, jež ve svých základech nese univerzální praktický zákon, považujeme kantovskou etiku a za její nositele pak tzv. postmoderní státy (oba klíčové termíny následně v textu obsírně vysvětlíme). Etická pravidla, která prosazují postmoderní státy, jsme v souladu se soudobými teoretickými přístupy nazvali „kantovskou etikou“.

1) Maximou nazývá Immanuel Kant zásadu, která má platit jen pro jednání jednotlivého člověka, praktickým zákonem pak zásadu, která má určovat vůli každého člověka.

Naše hypotéza vychází z empirické zkušenosti, že v současném mezinárodním systému existuje určitá skupina států, které se svou kulturou a charakterem činů významně odlišují od ostatních: chovají se příkladně a správně (či své chování nejen s ohledem na tzv. národní zájem, ale s ohledem na prosazování a udržování univerzálních hodnot humanity a přirozených lidských práv považují za příkladně a správné) a pokoušejí se přesvědčit ostatní, aby se chovali podobným způsobem. Na začátku našeho textu tedy stručně představíme teoretické koncepty definující mezinárodní společnost a operacionalizující otázky kultury mezinárodní společnosti. Vysvětlíme rovněž, kde vidíme rozdíl mezi etikou a morálkou a jejich pozicí a úlohou v mezinárodních vztazích. Následně se budeme zabývat již pouze konceptem kantovské etiky v mezinárodních vztazích, protože pouze etika mezinárodní společnosti vyrůstající z kantovských principů je dle našeho názoru skutečně provázána s otázkou prosazování univerzálních etických principů v mezinárodní politice. Ve druhé části textu pak budeme hledat aktéry mezinárodní politiky, kteří se dle našeho názoru chovají v souladu s etickými principy označovanými jako kantovská etika. Představíme tedy koncept postmoderního státu v kontrastu k jiným typům státnosti v soudobém mezinárodním systému a ukážeme některé praktické projevy kantovských principů v politice těchto států včetně možné vnitřní kategorizace mezi různými typy postmoderních států jako nositelů kantovské etiky v mezinárodních vztazích.

Dodejme, že naše analýza bude založena na hledání konkrétních projevů charakterizujících postmoderní státy jako nositele specifických etických přístupů v mezinárodní politice, tj. že budeme vycházet z empiricko-analytických pozic. Na druhé straně se nemůžeme vyhnout některým normativním soudům a dokonce axiomům, s nimiž budeme explicitně či implicitně pracovat. Naše pojetí státu, státnosti a mezinárodního systému logicky vychází z toho, co může být označeno jako „západní tradice“. V tomto ohledu i pojmy jako „správný“ či „příkladný“ nutně musejí vycházet z takového myšlenkového odkazu.

Mezinárodní etika, kantovská etika a kantovská dimenze politiky

Morální hodnoty jsou esenciálním prvkem mezinárodních vztahů a mezinárodní etika je důležitým prvkem globální politiky. Období, kdy řada badatelů tvrdila, že pro mezinárodní vztahy jsou morální hodnoty a etika marginálními tématy, protože mezinárodním vztahům vládnou jiné mravní zásady než je tomu v případě domácí politiky, již zřejmě minula, byť ještě nedávno někteří autoři (výrazně v souladu s organickým pojetím státu, jak jej nacházíme např. u Platóna či Hegela) prohlašovali, že mezinárodní politika je amorální sférou – tedy nikoliv nemorální (srovnej např. Kennan 1985)² –, protože stát

2) Kennan tvrdí, že „stát je hráč, nikoliv nadřazená autorita. Stát je primárně povinován zájmu národní společnosti, kterou reprezentuje, nikoliv nějakým morálním podnětům, které vycházejí z individuálních přání členů společnosti. ... Zájemem národní společnosti,

jako dokonalý organismus se, dokud je dostatečně silný, v žádném ze svých činů nikdy nemůže mýlit a v zájmu zachování vlastní moci a existence má stát právo činit násilí, a to jak na svých občanech, tak na jiných státech. V době, kdy podnikáme humanitární intervence a zpochybňujeme absolutní platnost suverenity zdůrazňováním odpovědnosti chránit lidské jedince a kolektivity, je zřejmé, že morální hodnoty a etika mají v mezinárodních vztazích významné místo.

Domníváme se, že aplikace morálních zásad na politiku má sice své meze, avšak nelze ji v žádném případě odmítnout ani vyloučit. Parafrázujíc Kennana tedy zdůrazňujeme, že činy státu a společnosti mají morální kvalitu, jsou subjektem posuzování a mohou být označeny za „špatné“ nebo „dobré“. Protože jsme přijali myšlenku, že mezi politikou a etikou existuje „vztah“ – tedy že politika je sférou, v níž lze aplikovat morální či etické principy –, musíme uvažovat o tom, co je to morálka a etika a jaký je vztah mezi etikou a politickým.

Morálka a etika v mezinárodních vztazích

Slovo „morálka“ vychází z latinského *mores*, což znamená zvyk, obyčej a způsob života. Tento termín popisuje, co je dobré, správné a vhodné, resp. náležité. Termín etika je odvozen od řeckého *ethos*, což znamená zvyk nebo běžnou praxi. Protože jsou si oba pojmy významově blízké, velmi často jsou používány jako synonyma a zaměňovány. Z pohledu normativní analýzy je však oba pojmy nutné rozlišovat. Morálka odkazuje k hodnotám a myšlenkám o tom, co je správné a špatné, dobré a zlé, spravedlivé a nespravedlivé. Morálka obsahuje principy nebo pravidla chování, která vládnou nebo by měly vládnout společnosti. Etika odkazuje k analýze, ospravedlnění a kritické reflexi morálky. Označuje systematické úsilí porozumět morálním konceptům a ospravedlnit morální principy. Morální normy si nárokují zejména univerzální platnost, tj. jsou závazné pro všechny lidi, a nestrannost, tj. jsou definovány bez ohledu na to, abychom věděli, kdo z nich profituje. Etika v sobě zahrnuje možnost výběru toho, co je správné a dobré a umožňuje zdržet se toho, co je špatné a zlé. Působí jako průvodce jednáním pro jedince i skupiny. Z etické perspektivy je dobro konáno prostřednictvím aplikace správných morálních norem na soukromou či veřejnou sféru (Amstutz 2008: 8 – 9; Pojman 1990: 2). Etika je na morálce založený rozhodovací proces, v němž dochází k identifikaci, interpretaci a aplikaci morálních principů na určitá témata a problémy (Amstutz 2008: 27).

kteří vlada musí přijmout za svůj, je zejména zajištění vojenské bezpečnosti, integrity politického života státu a blahobytu obyvatel. Tyto potřeby nemají žádnou morální kvalitu. Jsou to nevyhnutelné základní životní potřeby a proto nemohou být klasifikovány jako 'dobré' nebo 'špatné' (Kennan 1985: 206).

Aplikace morálních norem na veřejnou sféru je velmi obtížná, neboť v této sféře, resp. v konkrétních politických tématech, se překrývají různé morální hodnoty, což v praxi znamená, že tvůrci rozhodnutí se musejí rozhodovat mezi jednotlivými alternativami. Etická obhajoba určitých témat v mezinárodních vztazích pak zahrnuje identifikaci, objasnění a aplikaci relevantních morálních norem na chování a postoje států v zahraniční politice (Amstutz 2008: 9). Morálka a etika tedy určitým způsobem omezují či limitují moc státu, podobně na stát působí i právo. Z vyjmenovaných kategorií je to právě etika, která je nutností rozkazovat a trestat zatížena nejméně, neboť v sobě zahrnuje možnost výběru „správných“ věcí; morálka ani právo naopak možnost výběru neposkytují.

Mezinárodní etika

Chceme-li se zabývat otázkou, zda v soudobém mezinárodním systému lze prosazovat univerzální etické principy – potažmo zda v mezinárodních vztazích můžeme pozorovat nositele či zprostředkovatele kantovské etiky – pak je nutné vyjasnit, zda existuje singulární či holistická mezinárodní etika. Důležité je rovněž vyjasnit vztah mezi mezinárodní etikou a kantovskou etikou.

Autoři, kteří se zabývají otázkami mezinárodní etiky, se shodují v názoru, že společnost států, která sdílí určitou kulturu, produkuje určitou etiku. Otázka existence mezinárodní etiky tak souvisí s otázkou, zda existuje společnost států. Mnozí autoři (např. Carr 1939; Morgenthau 1993; Vincent 1978 nebo Dwivedi 1987) se domnívají, že před mnoha staletími existoval „jeden“ souhrn mravních zásad platný pro jedince i státy – rozuměj politické autority – a to díky existenci společnosti panovníků, kteří byli rodově spřízněni a provázáni majetkově i kulturně, resp. společensky. V souvislosti s vývojem moderního státu však došlo k odosobnění politické autority, neboť loajalita občanů se přenesla z osoby panovníka na státnost a stát. To způsobilo „rozdvojení“ etiky, přičemž jedna zůstala vlastní jedincům a druhá se začala vytvářet jako etika státu a jeho politických představitelů a směřovala jak do domácí politiky, tak do mezinárodního prostředí (Carr 1939: 147 – 148).

Tento okamžik rozdvojení etiky je zásadním zlomem problematizujícím další existenci mezinárodní etiky. Zatímco personifikace státu s panovníkem a provázanost evropských panovnických rodin zajišťovaly to, že všechny státy na evropském teritoriu sdílely stejný souhrn mravních zásad, v okamžiku rozvázání pout mezi panovnickým rodem a státem a s následným odosobněním politiky se začala etika jednotlivých států přizpůsobovat chování konkrétního státu a kultuře státo tvorné společnosti.

V relativně krátkém období (mezi 16. a 19. stoletím) vznikla propast mezi etikou jedince a etikou státu a mezi mravními zásadami jednotlivých států. Etablování moderního státu, jež je obecně vnímáno jako zásadní progresivní bod ve vývoji lidstva, přispělo nejen k tomu, že stát absolutně ovládl jedince (dosáhl monopolu legitimního násilí nad svými obyvateli), ale také rozpadu univerzální (západní) mezinárodní etiky. Souhrn

mravních zásad zakořeněných v mezinárodní politice bez náhrady zmizel. S rozvojem nacionalismu, mocenské politiky a národních států, jejichž vlády jsou reprezentovány množstvím rychle se střídajících jedinců, naděje na obnovení mezinárodní etiky poklesla.³

K oživení diskusí o existenci mezinárodní etiky došlo v 70. letech 20. století v souvislosti s debatou o významu norem v mezinárodních vztazích. Debata o mezinárodní etice a aplikaci morálních hodnot na politickou sféru byla spojena s úvahami o tom, zda existuje univerzální morální uspořádání či zda lze hovořit o morálních nárocích v mezinárodní politice. Bull (1979 a 2002 [1977]), Vincent (1979 a 1986) i další autoři docházejí k závěru, že určité morální principy v politice existují, neboť státy a jedinci poskytují občanům jiných států určité služby a toto poskytování v malém měřítku spíše než nějaká abstraktní společná akce dokazovalo, že morální povinnost už existuje (Vincent podle Neumann 2005: 64). Optimismus uvedených autorů ohledně mezinárodní etiky vycházel z přesvědčení, že existuje mezinárodní společnost (Vincent hovoří o zlomkovité světové komunitě), která vytváří společnou kulturu. Tato kultura produkuje sdílenou etiku a souhrn mravních zásad (Bull 2002 [1977]: 15).

Ačkoliv se v 70. letech 20. století mohlo zdát, že se formuje celosvětová společnost, dnes žádná mezinárodní společnost pokrývající celou Zemi neexistuje. Existují pouze regionální subsystémy vykazující znaky mezinárodní společnosti. Tyto subsystémy sdílejí určitou kulturu, která legitimuje sociální uspořádání, integruje společnost v oblasti společných cílů, uspokojuje estetické a intelektuální potřeby, vytváří určitá omezení, zejména pro elity (Inglehart 1997: 26 – 27) a produkuje určitou etiku. Žádná univerzální mezinárodní etika tak neexistuje, existují pouze partikulární etiky jednotlivých subsystémů.

Na makroúrovni, rozuměj na úrovni mezinárodního systému, jsou dnes na základě sociálně sdíleného vědění identifikovány tři kultury (Wendt je nazývá hobbesovskou, lockeovskou a kantovskou kulturou).⁴ Zjednodušeně lze tyto tři kultury rozlišit

3) V jiné perspektivě tento problém zpracovává R. K. Popper, který poukazuje na to, že o mravnost byla společnost připravena v okamžiku, kdy se z moderního státu stal moderní totalitní stát, tak jak jej avizoval Hegel v návaznosti na Platóna. Podle Hegela je „stát božská idea ... musíme jej proto ctít jako pozemské božstvo ... stát je chod boha ve světě ... stát proto ví, co chce ... je existující, skutečně mravní život“ (Hegel podle Popper, 1994b: 33). Platónův i Hegelův přístup označuje Popper jako totalitární etiku, která je z hlediska kolektivní užitečnosti zcela oprávněná (Popper, 1994a: 102), avšak otevírá cestu k totalitarismu. Popper také dochází k závěru, že přerod evropských států do moderních totalitních států vedl k odumření mravnosti jedince.

4) Jména T. Hobbese, J. Locka a I. Kanta jsou k označení jednotlivých kultur využita s ohledem na některé významné ideje z děl zmíněných filozofů, nelze však tvrdit, že bychom mohli plně ztotožnit např. Kantův přístup k etice a kantovskou etiku jako projev kultury postmoderních států.

na základě rozdílného vnímání a přijímání funkce organizovaného násilí a rolí, které v systému a subsystémech převládají (Wendt 1999: 247). Hobbesovská, lockeovská a kantovská kultura jsou chápány jako ideálytypy a proto nejsme schopni plně rozlišit tři skupiny zemí v mezinárodním systému, které by tyto etiky plně reprezentovaly. Nehledě na to se řada autorů pokouší definovat takové skupiny států a ukázat, že odlišné typy jejich etik vedou v mezinárodním systému k odlišnému chování.

Hobbesovská kultura je ztotožňována s myšlenkou T. Hobbese, že člověk se v přirozeném stavu nachází v situaci permanentní války všech proti všem. V hobbesovské kultuře mezinárodních vztahů je násilí běžným a legitimním nástrojem zahraniční politiky, přičemž jednotliví aktéři se vnímají jako nepřátelé řídicí se logikou „zabij nebo budeš zabit“. Podle Wendta (1999: 247 – 254) hobbesovská kultura předpokládá, že státy žijí ve stavu permanentního nepřátelství (jsou si navzájem nepřáteli), neuznávají ostatní státy a často využívají válku jako zahraničně-politický nástroj. Jediným cílem státu v mezinárodním systému je přežít. V současnosti je takový typ vztahů mezi státy v mezinárodním systému výjimečný⁵, protože hobbesovská kultura byla povětšinou nahrazena lockeovskou kulturou.

Nejvýznamnější charakteristikou lockeovské kultury je uznání konceptu suverenity v mezinárodním systému. Uznání suverenity jako základního principu limituje užití násilí v mezinárodních/mezistátních vztazích. Státy již nežijí v nepřátelství, nýbrž v rivalitě – soutěží mezi sebou. Většinou mezi sebou neválčí, protože to pro ně není výhodné (ve válkách může stát ztratit bohatství a prosperitu nebo stabilitu). Podle Jiřího Šedivého (2002: 14) státy v rámci lockeovské etiky svou identitu zakládají na vymezení vůči rivalovi na principu „My“ a „Oni“.

Třetí typ kultury bývá označován jako kantovská; toto označení vychází z Kantova filozofického eseje *K věčnému míru*. Kantovská kultura je založena na principu, že státy jsou si navzájem přáteli, spolupracují, nenásilně řeší své vzájemné konflikty a neakceptují válku jako nástroj zahraniční politiky (Wendt 1999: 246 – 312). Právě kantovskou kulturu anarchie, kterou charakterizuje role „přítele“, sdílejí podle autorů věnujících se tomuto tématu, postmoderní státy (viz níže). Role přítele je založena na vzájemném očekávání, že 1. spory budou vyřešeny bez násilí a 2. pokud bezpečnost jednoho je ohrožena, ostatní jsou zavázáni mu pomoci (Wendt 1999). V praxi se ti, kteří uznávají kantovskou kulturu anarchie, stávají členy pluralitního bezpečnostního společenství a systému kolektivní bezpečnosti.

5) „Pluralistická bezpečnostní společenství představují transnacionální region, tvořené existujícími suverénními státy, jejichž obyvatelstvo očekává, že změny ve vzájemných vztazích budou probíhat mírovou a nenásilnou cestou a že se ostatní nepřipravují k užití organizovaného násilí“ (Adler a Barnett 2000: 30).

Wendt a další autoři tedy uvažují o soudobém mezinárodním systému jako o systému heterogenním, v němž můžeme rozlišit různé typy kultur anarchie, resp. etik. Podle Císaře (2005: 218) Wendt v tomto směru následuje konstruktivistické projekty v mezinárodních vztazích, které předpokládají, že některé státy respektují lidská práva nikoli proto, že je to pro materiálně užitečné (lockeovská etika), ale protože v tyto hodnoty věří (kantovská etika).

Kantovská etika a kantianství v mezinárodní politice

Vycházíme-li z předpokladu či závěru, že jedna celoplanetární etika na makroúrovni neexistuje, je třeba, abychom vysvětlili, co máme na mysli, když hovoříme o kantovské etice. Důvodem, proč používáme termín „kantovská etika“ a nikoliv zavedené termíny „etika přesvědčení“ (*Gesinnungsethik*) a „etika zodpovědnosti“ (*Verantwortungsethik*), je, že se jedná o etiku morálního kompromisu. Kantovská etika vychází z deontologického křídla osvícensko-liberální morálky, avšak svou podstatou neodpovídá zcela etice přesvědčení (srovnej např. Weber 1998: 246 – 296). Etika přesvědčení nařizuje takové jednání, které je v souladu s vyznávanými morálními principy, i když by důsledky takového jednání zničily vlastní fyzickou existenci jednajícího. V praktické politice si státy, a to ani postmoderní, nemohou cenit morálních principů nad vlastní existenci. Termín kantovská etika tedy naznačuje, že se jedná o etiku, která není totožná s Kantovou etikou, ale je jí blízká. Blízkost obou konceptů spočívá ve snaze najít a uplatňovat univerzální etické přístupy. Zásadní odlišnost naopak tkví v poznání aktérů soudobého mezinárodního systému, že situace plurality kultur anarchie – a rovněž racionalita ochrany základního národního zájmu, tedy přežití státu – znemožňuje univerzální a zcela neomezenou aplikaci kantovských morálních principů. Jinak řečeno, státy prosazující kantovskou etiku v mezinárodních vztazích na ni musejí rezignovat v interakcích s aktéry, kteří se řídí jinými – lockeovskými či dokonce hobbesovskými – principy mezinárodní politiky.

Kantovská etika klade velký důraz na správné a dobré záměry aktérů, na universalitu (či tíhnutí k ní), což znamená, že morální normy jsou závazné pro všechny lidi, a vlastní hodnotu člověka. V kantovské etice mají být morální závazky naplněny ne proto, že jsou prostředkem našich výhod, ale protože to morální čin vyžaduje. Ohled k druhým a morální zákon, jenž ho přikazuje, mají být cílem samy o sobě. Kantovská etika však není a nemůže být totožná s Kantovou deontologickou etikou přesvědčení. (Kantova) etika přesvědčení nařizuje jednat tak, aby to bylo v souladu s vyznávanými morálními principy, ať již důsledky jednání budou jakékoliv – včetně možnosti ztráty vlastní existence. Postmoderní státy nemohou zcela překonat své sobectví, neboť jemu vděčí za svou existenci. Kantovská etika tak počítá s morálním kompromisem. Současně kantovská etika překonává Kantovu na racionalitě založenou etiku, neboť připouští, že mohou existovat další hodnoty či bytosti (např. rozum nemající zvířata), které mají morální význam. Kantovská etika se neřídí Kantovým principem racionality. Pro kantiany skutečnost, že určitá bytost není nadána rozumem, neznamená, že své

chování vůči ní nebudou omezovat. I bytostem, které nejsou nadány rozumem, nesmí být způsobováno zbytečné utrpení.

Rámce pro morálku jsou u nositelů kantovské etiky – postmoderních států – formovány v interakci mezi na jedné straně politickými elitami a vládami a na straně druhé mezi domácími i transnacionálními sociálními aktéry. Oslabení hranice mezi domácími a zahraničními, demokratizace zahraničně politického procesu a větší míra účasti nestátních aktérů na tvorbě agendy umožnily, aby morální hodnoty světové společnosti byly zaneseny do zahraničně politického a mezinárodního politického diskurzu. Pro postmoderní státy již nadále neplatí existence dvou rámců pro morálku, neboť přijaly morální hodnoty světové společnosti. Postmoderní státy již neposkytují dobro jen v rámci svých hranic, ale pokoušejí se je rozšířit i do dalších regionů, a to na základě představy o existenci globálního ekosystému a odpovědnosti vůči těm, kteří žijí za jejich hranicemi. Postmoderní státy akceptovaly myšlenku, že je potřeba současně klást důraz na hodnotu individuálního člověka, na solidaritu lidstva a hodnotu lidské existence a vývoje. Postmoderní státy jednájí jménem globální občanské společnosti (Vincent 1986: 124; Frost 2001: 33 – 53).

Kantovská etika na makroúrovni – alespoň částečně – opouští státocentrickou perspektivu, neboť přijímá morální principy, které uznává (globální) občanská společnost, a aplikuje je na všechny lidské jedince. Kantovská etika činí z postmoderních států „služebníky lidstva“ (*servants of humankind*; Jackson 2004: 62). Kantianství jde za systém států, neboť odmítá, že by státní hranice demarkovaly morální povinnosti a závazky. Občané jednoho státu mají povinnost vůči ostatním lidským jedincům, což znamená, že státy – jako aktéři zastupující své občany – mají exteritoriální povinnosti, a to nejen vůči ostatním státům, ale i vůči lidským jedincům (Penz 2001: 43). Stávající mezinárodní politika by měla být podle kantianů nahrazena novým politickým věkem, který konečně ukončí období válek a krizových situací, jimiž byl svět dosud zamořen. Za kantiany lze považovat ty, kteří pracují pro vyšší hodnoty a konají ve jménu vyšší vize, a kteří ze zásady odmítají zkorumpované pohodlí a zkažené nastavení klasické diplomacie. Spravedlnost mezi státy – o níž usiluje klasická diplomacie – není podle kantianů opravdovou spravedlností, neboť diplomacie je špinavým handrkováním vládců a formou jejich konspirace proti společnostem, kterým vládnou. Skutečná spravedlnost je pochopitelná jen ve vztazích mezi jedinci. Podle kantianů je tradiční diplomacie přežitkem nedemokratických dob, kdy vládcové rozhodovali o osudu lidu bez jeho kontroly (Barša a Císař 2008: 168). Politicky pragmatická a morálně kompromisní konvenční diplomacie musejí být nahrazeny opravdovou spravedlností (Wight podle Jackson 2004: 63; Barša a Císař: 2008). Kantianství zahrnuje multilaterální jednání prostřednictvím šíření mezinárodních organizací a konferencí a demokratizace zahraničně politického procesu.

Jak jsme opakovaně zmínili, autoři operující s pojmem kantovská etika se shodují na tom, že existují-li v soudobém mezinárodním systému specifiční nositelé jejich hodnot, pak jsou to postmoderní státy. Podívejme se tedy na to, jak je tento typ státu

definován a v jakém vztahu je k otázce prosazování univerzálních kantovských principů v mezinárodním systému.

Postmoderní státy jako nositelé kantovské etiky

Politologové se většinou shodují v tom, že konec studené války byl významným milníkem ve vývoji mezinárodních vztahů a charakteru mezinárodního systému a že s koncem studené války nastává kvalitativně nová éra mezinárodní politiky. Neshodují se však v tom, jaké vývojové tendence převládnu v mezinárodním systému, jakou perspektivou je nahlížet, případně jak vysvětlovat proměny, k nimž v mezinárodním systému dochází. Jedním z přístupů, ke kterému se v této stati přikláníme i my, je evoluční přístup uznávající, že dochází k vývoji a proměnám kultur a institucí, přičemž určité charakteristiky zůstávají, protože v konkrétním prostředí mají funkční výhody. Tento přístup reprezentují např. práce Hedleyho Bulla (2002 [1977]), Johna G. Ruggieho (1993), Ronalda Ingleharta (1997), Georga Sørensen (2005 či 2006), Alexandra Wendta (1999) či Roberta Coopera (2000 či 2003). Všichni zmínění autoři zasazují stát do širšího historického rámce a domnívají se, že společnost, mezinárodní společenství, stát a státnost jsou proměnlivé entity, které podléhají logice vývoje. Jednotlivé vývojové stupně státnosti a jednotlivé společnosti se vyznačují odlišnou organizací politického a ekonomického života i odlišným hodnotovým a kulturním rámcem.

Otázku odlišných kultur a etik zmínění autoři spojují právě se skutečností, že v mezinárodním systému paralelně existují různé typy států. Sørensen či Cooper tak např. rozlišují tři odlišné (ideální) typy států v soudobém mezinárodním systému. Sørensen hovoří o postmoderních, moderních a postkoloniálních státech, Cooper nahrazuje termín postkoloniální svou vlastní kategorií premoderního státu. Různé typy státu se vzájemně odlišují na základě úrovně ekonomického rozvoje a modernizace, ale zejména se liší s ohledem na svá bezpečnostní dilemata a chování v mezinárodních vztazích. Různé vývojové stupně státu a státnosti se díky jinému typu sociálního uspořádání a odlišnému hodnotovému rámci projevují mj. kvalitativně jinou zahraniční politikou, a to v oblasti nástrojů, cílů i procesu její tvorby. Změny stylu i obsahu zahraniční politiky se pak projevují v mezinárodním systému zejména snahou států chovat se „jinak“.

Postkoloniální či premoderní státy můžeme označit jako jednotky, které jsou ekonomicky slabé – národní hospodářství buď vůbec neexistuje nebo není schopno zajistit základní úroveň blahobytu. Podle J. Šedivého (2002: 12) monopol státu na násilí u tohoto typu státu fakticky neexistuje; nejsme schopni rozlišit hranici mezi vnitřním pořádkem a vnější anarchií. Podle Sørensen (2005: 103) se postkoloniální státy vyznačují strukturální heterogenitou – v systému koexistují různé typy produkce včetně moderní průmyslové produkce, ale rovněž feudální či polofeudální struktury v zemědělství.

Moderní státy jsou založeny na moderním nacionalismu, jsou výrazem svého národa, reprezentují národ a zajišťují pro národ základní sociální hodnoty. Podle Sørensen (2005: 94) je u moderních států bezpečnost národa ztotožněna s bezpečností státu.

Moderní státy jsou založeny na myšlence suverenity a přísně ochraňují svůj monopol na užití síly. Tuto sílu neváhají užít ani vůči ostatním státům.

Třetí skupinu států představují postmoderní státy. Podle R. Coopera (cit. dle Šedivý 2002: 12) byla v těchto státech setřena hranice mezi domácí a zahraniční politikou, aktéři vytvořili systém institucí, který zasahuje do jejich vnitřních záležitostí a suverenity a význam hranic klesá. Podle Sørensen (2005: 106 – 108) postmoderní státy rezignují na soběstačnost, jejich ekonomiky jsou vzájemně propojené a závislé. Systém rozhodování je založen na víceúrovňovém vládnutí a „plurilateralismu“.

Posun některých západních společností a států od modernity k postmodernitě můžeme pozorovat od 70. let 20. století. Podmínky, které tento vývoj umožnily, se však začaly v západních společnostech formovat již po druhé světové válce. Vývoj mnoha společností směrem k postmodernitě pak urychlil konec studené války, který otevřel prostor pro demokratizaci některých dosud demokratické kontrole se vymykajících či ne zcela podřízených politik na čele s politikou bezpečnostní a zahraniční.

Mezi předpoklady postmodernizace patří zejména existence demokratických politických institucí a zajištěná materiální bezpečnost. „Postmoderní společnosti už nemusejí bojovat o holé přežití, usilují spíše o maximalizaci subjektivního blahobytu“ (Inglehart 1997: 14 a 35). V procesu postmodernizace dochází k posunu společnosti, kultury a institucí od materialistických hodnot zdůrazňujících ekonomickou a fyzickou bezpečnost k hodnotám postmaterialistickým zdůrazňujícím sebevyjádření a kvalitu života. Postmaterialisté nejsou ani anti-materialisté ani nematerialisté. „Pojem ‘postmaterialismus’ vyjadřuje sadu cílů, kterých má být dosaženo až *poté*, co lidé dosáhli materiální bezpečnosti, a jejich přijetí je umožněno, protože lidé dosáhli materiální bezpečnosti“ (Inglehart 1997: 35; kurziva v originále).

Postmoderní společnosti se vzdalují od standardizovaného funkcionalismu a nadšení pro vědu a ekonomický růst a berou daleko větší ohled na estetický a lidský prvek a na kvalitu života, život jako takový, jeho význam a hodnotu. V postmoderních společnostech ekonomická racionalita určuje lidské chování daleko méně, důležitějšími se staly kulturní faktory. Přejít k postmodernitě se projevil i v transformaci institucionální struktury. Pro naši argumentaci je mimořádně důležité, jak se přechod k postmodernitě projevuje právě v institucionální rovině a politické sféře. Zatímco moderní společnost se vyznačovala hierarchickým a byrokratickým uspořádáním, postmoderní společnosti opouštějí byrokratický stát, disciplinované oligarchické politické strany, masovou produkci a tradiční odborové organizace (Inglehart 1997: 12 – 28). V politické oblasti přechod k postmoderním hodnotám oslabil respekt vůči autoritám a loajalitu vůči hierarchickým politickým stranám a zvýšil zájem o politickou účast a sebevyjádření. Postmoderní společnosti už nechtějí jen volit, chtějí ovlivňovat politické instituce a rozhodovací proces daleko aktivněji (Inglehart 1997: 43).

Vznik postmoderní státnosti však neumožnila pouze transformace na mikroúrovni, tj. přechod společností od modernity k postmodernitě. Transformace státnosti

vyžadovala také určité proměny na makroúrovni, tj. na úrovni mezinárodního systému. Postmoderní státnost se mohla rozvinout až v souvislosti s oslabením vestfálského paradigmatu.

Přechod některých společností od modernity k postmodernitě a transformace státnosti umožnily, aby v mezinárodním systému separátně a lokálně docházelo k tomu, že se vyvinul nový a specifický subsystém. Tento nový subsystém je tvořen státy, které se chovají radikálně odlišně v porovnání se svou minulostí i v porovnání se současným chováním jiných typů států v mezinárodním systému, resp. dalších subsystémech. V současné době to znamená především to, že normy jako suverenita, neintervence či nezávislost a principy jako rovnováha moci a národní zájem definovaný jako posilování vojenské a ekonomické moci ztratily pro tuto skupinu států svoji absolutní platnost (Cooper 2002: 7).

Podle Roberta Coopera je jedním z nových (postmoderních) subsystémů evropský prostor. Na Cooperovu argumentaci a charakteristiku postmoderních států se podíváme podrobněji, neboť – byť se vztahuje k Evropě či původně k západní Evropě – se domníváme, že může být zobecněna. Musíme předeslat, že Cooper uvažuje o postmoderních státech, nikoliv o postmoderních společnostech a za začátek éry postmoderních států považuje konec studené války. To však neznamená, že by se domníval, že postmodernita je produktem konce studené války; jednotlivé západní společnosti se ocitly na postmoderní trajektorii daleko dříve než v roce 1990, avšak – a to je důvod, proč Cooper éru postmoderních států zahajuje až po studené válce – navenek, tedy v zahraniční a mezinárodní politice se postmodernita začíná projevat až v okamžiku, kdy konec studené války umožní ukončit desetiletí trvající politiku přežití. Parafrázujeme-li Ronalda Ingleharta, až poté, co státy a jejich společnosti dosáhly materiální a fyzické bezpečnosti a nemusejí bojovat o holé přežití, mohly usilovat o maximalizaci subjektivního blahobytu (Inglehart 1997: 35).

Přechod evropských států směrem k postmodernitě umožnily vedle již zmíněných faktorů (proměna společnosti a konec studené války) zejména NATO, Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě a Smlouva o otevřeném nebi (obě garantované OBSE), Konvence o chemických zbraních a evropský integrační proces (srovnej např. Cooper 2000: 20 – 21 a 24 – 28; Sørensen 2005 či Ruggie 1993). NATO, obě zmíněné smlouvy a Konvence o chemických zbraních i pokračující evropský integrační proces otevřely v Evropě prostor k transformaci pojetí bezpečnosti. Smlouva o konvenčních zbraních v Evropě stanovila horní limity velikosti armád a jejich výzbroje a verifikační opatření obsažená ve Smlouvě o konvenčních zbraních v Evropě a Smlouvě o otevřeném nebi mj. umožňují státům-signatářům kontrolní přelety nad územím ostatních států-signatářů a zavazují je sdělovat konkrétní vojenské informace (přesun armád, vojenská cvičení atd.) ostatním členským státům. Obě smlouvy se staly významným nástrojem budování důvěry, přičemž – jak je patrné – opatření obsažená v obou smlouvách nekonzistentně s tradičním absolutním pojetím suverenity.

Podobný dopad jako obě smlouvy má působení Severoatlantické aliance. Členové Aliance mají detailní přehled o ozbrojených silách svých partnerů a v rámci NATO integrované velení ozbrojených sil. Co se týká transformačního vlivu evropského integračního procesu, jedná se zejména o institucionalizaci spolupráce v oblasti bezpečnostních a obranných politik a o prosazení principu mnohoúrovňového vládnutí. Mnohoúrovňové vládnutí zahrnuje přesun tvorby rozhodnutí a pravomocí a jejich výkonu, a to směrem nahoru i dolů od národních vlád. Tato transformace společně s technologickým pokrokem (rozvoj komunikačních prostředků, rychlost přenosu informací) a demokratizací zahraniční politiky umožnila jednotlivcům i občanské společnosti daleko více ovlivňovat rozhodování politických elit a participovat na výkonu těchto rozhodnutí, a to i v zahraničně-politických záležitostech.

NATO, EU i obě smlouvy garantované OBSE přispěly k tomu, že mezi evropskými státy přestal platit princip rovnováhy moci, byla stržena bariéra mezi domácím a zahraničním⁶, bylo vytvořeno víceúrovňové vládnutí založené na nadnárodních, státních a substátních institucích, klesl význam fyzických hranic a exkluzivity teritoriality jako takové⁷, došlo k vyloučení použití síly jako nástroje řešení konfliktů a následné kodifikaci pravidel chování a bezpečnost je nadále založena na transparentnosti, vzájemné otevřenosti, vzájemné závislosti a vzájemné zranitelnosti. Zdrojem občanských práv se staly nadnárodní a mezistátní instituce a kolektivní identita je spojena s nadstátní i substátní úrovní (Cooper 2000: 22; Ruggie 1993; Sørensen 2005: 148).

Postmoderní státy ustupují od absolutního pojetí suverenity a nezávislosti a pod vlivem postmaterialistických hodnot a postmoderní kultury se přiklání k tomu, že mají odpovědnost nejen vůči svým občanům, nýbrž vůči všem lidem (jako jednotlivcům, skupinám jednotlivců i lidstvu jako celku)⁸, přičemž nejde pouze o zajištění fyzické existence, ale o celkovou kvalitu života. Pro postmoderní státy přestává platit tvrzení, že „obhajoba neintervence si volí rámec společností států, kdežto zdůvodňování humanitární intervence, prosazující lidská práva, jež jsou státy povinny dodržovat, vycházejí z rámce jedince“ (Vincent podle Neumann 2005: 59).

Vysvětlení překonání dichotomie morálních rámců globální občanské společnosti na jedné straně a společnosti států na straně druhé nabízí Mervyn Frost, když

6) Ruggie označuje prostor Evropských společností, kde došlo ke stržení hranice mezi domácím a zahraničním, jako „multiperspectival polity“, tedy „multiperspektivní politikou obec“ (Ruggie 1993: 172).

7) Ruggie tento stav označuje jako „unbundling of territoriality“, tedy „rozvazování teritoriality“ (Ruggie 1993).

8) Tento přístup v zahraniční politice označil Cranford Pratt jako „human internationalism“. Pratt připisuje „human internationalism“ zahraniční politice středních mocností. Více srovnej např. v (Pratt, 1994).

odpovídá na otázku, zda být členem občanské společnosti je slučitelné se statutem občana ve společnosti demokratických států. Frost se domnívá, že mezi společnostmi států a občanskou společností nenacházíme vztah rivalit⁹ a tudíž, že princip nezasahování do vnitřní politiky států se nemusí vylučovat s humanitární intervencí (Frost 2001: 48 – 49). Podle Frosta je „humanitární intervenci potřeba chápat nikoliv jako narušení principu neintervence, který je zakořeněn mezi suverénními státy, ale jako akt směřující k potvrzení principu nezasahování do sféry občanské společnosti, který chrání svobodu jednotlivce¹⁰. Uznání této normy nepodkopává princip neintervence platný v systému suverénních demokratických států, ale je předpokladem pro vznik praxe demokratických a demokratizujících se států s jejich vlastním principem neintervence zakazující intervenci do jejich vnitřních záležitostí. Jen lidé, jejichž základní práva jsou uznána (tj. jen jedinci, kteří jsou ustanoveni lidmi), mohou se společně uznat za občany v rámci demokratických států a tyto státy pak budou mít právo na uznání principu neintervence do jejich vnitřních záležitostí“ (Frost 2001: 51).

Postmoderní státy chápou humanitární intervenci v kontextu globální občanské společnosti: konají jménem společnosti, která je základem, na němž je vystavěna jejich legitimita. Národní zájem postmoderního státu neexistuje nezávisle na právech jedinců. Postmoderní společnosti nepopírají význam a roli státu a chtějí, stejně jako jiné typy států, zajistit svou existenci, kterou chrání, nikoliv však na úkor ostatních a tedy bez expanzivních nároků. Vedle vlastní existence je součástí národních zájmů postmoderních států zajištění přiměřené bezpečnosti a blahobytu, či obecněji řečeno kvality života všech dalších lidí. Postmoderní étos zahrnuje jak ochranu vlastní existence, tak ochranu ostatních lidských bytostí.

Postmoderní státy jako nositelé a zprostředkovatelé norem

Jak jsme nastíhli výše, v souladu s rozlišitelnou pluralitou typů států a na ně se vážících etických principů v mezinárodních vztazích považujeme postmoderní státy za nositele etických principů či norem, jež jsou souhrnně označovány jako kantovská etiky. Normy nicméně nevznikají samy o sobě, ale jsou aktivně vytvářeny konkrétními aktéry, kteří mají jasné představy o vhodném, resp. nevhodném chování a jednání v konkrétním

9) „Neboť občanství je bezcenné, pokud občané nejsou konstituováni současně jako lidští jedinci, jako držitelé základních práv v rámci globální praxe občanské společnosti“ (Frost 2001: 49).

10) Ve sféře občanské společnosti vytváří princip nezasahování soukromý a depolitizovaný prostor, v jehož rámci požívají jedinci autonomie. Podobně je tomu i ve společnosti států. V občanské společnosti princip neintervence chrání prostor pro individuální aktéry, ve společnosti států chrání prostor pro kolektivního aktéra, stát. Stát je kolektivní aktér vytvářený občany a v jehož rámci je vytvářeno občanství (Frost 2001: 46nn).

společenství (Finnemore a Sikkink 1998: 896). Státy a další aktéři – včetně postmoderního typu státu – tak nevystupují pouze jako nositelé, ale také jako zprostředkovatelé norem v mezinárodním společenství. Za „nositele a zprostředkovatele norem“ jsou označováni aktéři, kteří ostatní aktéry seznamují s konkrétními normami a šíří tyto normy. Termín „nositelé a zprostředkovatelé norem (*norm entrepreneurs*)“, pochází z francouzského slova „*entrepreneur*“, což znamená podnikatel či realizátor projektu. V politologii a mezinárodních vztazích je koncept nositele a zprostředkovatele aplikován např. na policy inovátory, aktéry vytvářející politickou agendu a vnášející určitá témata do politiky, morální aktéry i epistemická společenství¹¹.

Do politologického diskurzu zanesly termín „nositelé a zprostředkovatelé norem“ Martha Finnemore(ová) a Kathryn Sikkink(ová) (1998), když zkoumaly dynamiku mezinárodních norem a jejich „životní cyklus“, tj. jejich vznik, rozšíření a internalizaci. Podle obou autorek jsou nositelé a zprostředkovatelé norem klíčovými aktéry ve fázi vzniku normy, a to až do okamžiku, který obě autorky označily za „*tipping*“ nebo „*threshold point*“, tedy jakýsi okamžik zvratu či prahový bod. Bod zvratu představuje okamžik, kdy normu přijme kritické množství států tak, aby se norma stala obecně platnou, resp. považovanou za obecně platnou (Finnemore a Sikkink 1998: 895 – 899). Nositelé a zprostředkovatelé norem zprostředkovávají určitou normu ostatním a přesvědčují je, aby danou normu přijali a řídili se jí. Nositelé a zprostředkovatelé norem se pokoušejí socializovat další státy, aby následovaly ty, které již normu přijaly. Nositelé a zprostředkovatelé jsou pro vývoj normy zcela nepostradatelní, neboť obracejí pozornost k určitým tématům nebo tato témata dokonce vytvářejí, a to používáním určitého jazyka, který konkrétní téma pojmenovává, interpretuje nebo dokonce dramatizuje (Finnemore a Sikkink 1998: 897).

Vedle Finnemorové a Sikkinkové můžeme koncept nositele a zprostředkovatele norem nalézt např. i u Petera Andrease a Ethana Nadelmanna, Jeffreyho Checkela či Lawrence Lessiga. Andreas a Nadelmann hovoří o tzv. „*transnational moral entrepreneurs*“. Transnacionálními morálními nositeli a zprostředkovateli mohou být podle obou autorů jedinci, nevládní organizace i státy, kteří stojí u zrodu mezinárodních prohibičních režimů, které omezují negativní jevy v mezinárodních vztazích jako např. mezinárodní organizovaný zločin, pirátství či prostituci. Tito aktéři mobilizují veřejné mínění a politickou podporu, a to jak doma, tak v zahraničí, iniciují vytváření podobně smýšlejících organizací v dalších zemích a pomáhají je vytvořit a hrají významnou roli při zanášení svého cíle do národního zájmu vlád (Andreas a Nadelmann 2006: 19).

Checkel hovoří o „tvůrcích norem“ (*norm-makers*), což jsou ti aktéři, kteří stojí za difuzí, tj. rozšiřováním a pronikáním norem. K difuzi normy dojde v okamžiku, kdy „je

11) Podle Lessiga mají, každá společnost a každý sociální kontext, sociální význam (*social meaning*) – tj. sémiotický obsah připisovaný či přináležející určité činnosti nebo nečinnosti, případně stavu v konkrétním kontextu (Lessig 1995: 951).

inovace komunikována prostřednictvím určitých kanálů v průběhu času mezi členy sociálního systému“ (Checkel 1999: 85). Lawrence Lessig ve svých textech analyzujících způsob, jakým dochází ke změnám sociálního významu³ určitých výroků a určitých faktů, používá pojmy „*meaning managers*“ a „*meaning architects*“. Jimi v obecnější rovině popisuje aktéry, kteří identifikovali sociální význam připisovaný určitému faktu, výroku či činnosti, které mají být transformovány, a musejí najít techniky, jak tuto transformaci realizovat (Lessig 1995: 1008 – 1015). „*Meaning managers*“ a „*meaning architects*“ iniciují sociální změny, a to v širším kontextu sociálního významu.

Zatímco u Andrease, Nadelmanna, Lessiga či Finnemorové a Sikkinkové jsou nositeli a zprostředkovateli norem zejména nevládní a vládní organizace a jedinci, my v této analýze věnujeme pozornost postmoderním státům. Naši tezí je, že postmoderní státy jsou na makroúrovni nositeli kantovské etiky, kterou zprostředkovávají ostatním členům společnosti států. To znamená, že naše analýza opomíjí např. otázky, zda jsou postmoderní státy jako nositelé a zprostředkovatelé norem úspěšnější, jak rychle dochází k difuzi norem a kdy a za jakých okolností je difuze pravděpodobnější, nezajímá nás ani, zda konkrétní norma dospěje do fáze „*tipping point*“, či zda nastane kaskádovitě šíření normy a její internalizace. Naším cílem není vytvořit průvodce úspěšného nositele a zprostředkovatele norem, soustředíme se na to, zda postmoderní státy jsou nositeli a zprostředkovateli kantovské etiky a jaké motivace k tomu tyto státy vedou.

Postmoderní státy působí jako nositelé principů kantovské etiky na makroúrovni a jako zprostředkovatelé těchto principů mezi společnostmi států a světovou společností. Za nositele a zprostředkovatele považujeme ty aktéry, kteří obracejí pozornost ostatních k určitým tématům, pojmenovávají je, interpretují je nebo je dokonce dramatičují a pokoušejí se změnit sociální význam určitých faktů. Nositelé a zprostředkovatelé nastolují agendu a představují ostatním aktérům mezinárodní politiky nové myšlenky. Nositelé a zprostředkovatelé pomáhají zanést určitá kritéria a sociální významy do mezinárodního diskurzu a mezinárodního práva, pokoušejí se přesvědčit ostatní aktéry, aby nový sociální význam, kritérium či normu přijali, a pokoušejí se je socializovat, aby následovali ty, kteří to již učinili. Nositelé a zprostředkovatelé se pokoušejí změnit existující normativní kontext, sociální význam připisovaný určitým faktům, činnostem či výroklům a změnit jednání a chování ostatních, a to směrem k nové normě či významu.

Naši tezí o tom, že postmoderní státy jsou nositeli a zprostředkovateli kantovské etiky podporují – byť vesměs nepřímo – výzkumy dalších badatelů. Jedná se o vědce, kteří zkoumali zahraniční politiku Austrálie, Kanady, Německa, Norska a Velké Británie. Tito autoři (např. K. R. Nossal, R. A. Matthew, K. R. Rutherford, R. Irwin, C. Pratt, W. A. Knight, S. Firth, H. W. Maull, S. Harnisch, A. F. Cooper, R. A. Higgott, T. Keating, G. Evans, N. J. Wheeler, T. Dunne) se shodují na tom, že tyto země jsou „jiné“, což se odrazilo v hodnotách, jimiž se řídí jejich zahraniční politika a které hájí na mezinárodně-politickém poli, a v rolích, které sehrávají v mezinárodní aréně. Andrew Cooper, Richard Higgott, Kim R. Nossal, Kenneth Rutherford a Richard Matthew tak označují Kanadu,

Norsko a Austrálii za tzv. střední mocnosti (*middle power*), Sebastian Harnisch a Hans Maull označují Spolkovou republiku Německo za tzv. civilní mocnost (*civilian power/Zivillmacht*) a Gareth Evans, Nicholas Wheeler, Tim Dunne, Antonio Frencscheft a Andy Knight hovoří o Austrálii, Velké Británii a Kanadě jako o tzv. dobrých mezinárodních občanech (*good international citizen*).

I když každá z uvedených mezinárodně-politických rolí vykazuje různé sady znaků, několik znaků všechny zmíněné role sdílejí. Střední mocnosti, civilní mocnosti a dobří mezinárodní občané zejména značně demokratizovali tvorbu a výkon vlastní zahraniční politiky, domácí a zahraniční politika jsou v jejich případě silně propojeny, aktivity směřující k zajištění bezpečnosti a blahobytu se netýkají pouze jejich vlastních občanů, jsou ochotni omezit vlastní zisky ve prospěch obecného dobra a veřejných statků, jsou si vědomi svého členství v mezinárodní společnosti a z toho vyplývajících závazků a násilí používají jako poslední volbu (Wheeler a Dunn 1998; Francescheft a Knight 2001; Rutherford, Brem a Matthew 2003; Harnisch a Maull 2001; Cooper, Higgott a Nossal, 1993; Keating 2002; Pratt 2002; Matthew a Pratt 1988).

Analýzy jmenovaných badatelů ukazují, že v mezinárodním systému existují státy a skupiny států, které se svými hodnotami a aktivitami liší od ostatních: civilní mocnosti, střední mocnosti a dobří mezinárodní občané se chovají „lépe“ než ostatní, jejich motivace jsou zpravidla morální, hájí „dobré“ a „správné“ věci a pokoušejí se je vtělit do mezinárodní politiky. Střední mocnosti, civilní mocnosti i dobří mezinárodní občané jako tři typy postmoderních států jsou např. výrazně aktivní při prosazování konceptů alternativních či komplementárních ke konceptu národní bezpečnosti (např. koncept široké bezpečnosti a ještě výrazněji koncept lidské bezpečnosti prosazovaný a zprostředkovávaný prostřednictvím OSN a *Human Security Network*), zasazují se za zákaz některých typů zbraní, aktivně přistupují k rozvojové spolupráci apod. V souvislosti s naší tezí o postmoderních státech jako nositelích a zprostředkovatelích kantovské etiky se domníváme, že „jinakost“ středních a civilních mocností a dobrých mezinárodních občanů souvisí mj. s tím, že se jedná o postmoderní státy, v jejichž politické kultuře zakořenil princip participace a které cítí zodpovědnost i za ty, kteří nejsou jejich občany.

Závěr

Uvažovat o kantovské etice jako o případném řídicím principu zahraničně a mezinárodně politického jednání bylo umožněno zejména oslabením vestfálského charakteru mezinárodního systému a transformací některých společností projevující se zformováním globální občanské společnosti a zvýšením ambicí jedinců a dalších sociálních aktérů podílet se na tvorbě a výkonu zahraniční politiky. Kořeny hlubokých společenských, ekonomických a politických změn, které vedly k ústupu vestfálského paradigmatu, nalezneme již v 70. letech 20. století. V tomto období se některé společnosti začínají posouvat od modernity k postmodernitě, klasická státocentrická politika byla narušena vzájemnou

závislostí stvrzenou schopností vzájemného jaderného zničení a zvýšil se zájem transnacionálních aktérů ovlivňovat mezinárodní politiku i zahraniční politiku jednotlivých států. Konec vestfálského systému byl dovršen na počátku 90. let 20. století humanitárními intervencemi, které zpochybnilly absolutní platnost principu suverenity. Stát byl zbaven imunity a byl nově hnán k zodpovědnosti za to, co se děje na jeho území.

Vnitřní politická, kulturní i společenská transformace států a společností neprobíhala ani rovnoměrně, ani celoplanetárně. Docházelo k ní jen v některých regionech. Tato transformace zahrnovala zvýšení zájmu jedinců o zapojení do aktivní komunikace a participace na tvorbě dílčích politik (*policies*) i procesu politiky (*politics*), otevření a demokratizaci uzavřeného procesu tvorby zahraniční politiky a proměnu, resp. rozšíření pojetí moci, která přestala být vnímána pouze jako nástroj donucení. Zmíněná vnitřní politická, kulturní a společenská transformace souvisí s přechodem některých společností od modernity k postmodernitě. Přejed k postmodernitě vyústil v demokratických společnostech v posílení participativní demokracie včetně zvýšení zájmu politických institucí a tvůrců politických rozhodnutí o veřejné mínění. Demokratizace zahraniční politiky, posílení participativní demokracie a aktivní zájem domácích a transnacionálních aktérů o zahraničně a mezinárodně politický proces vytvořily z mezinárodní politiky dvoustupňový proces. V první fázi tohoto procesu vznikají zájmy států, které se formují uvnitř států na základě působení různých domácích i mezinárodních sociálních aktérů v rámci domácího politického procesu, ve druhé fázi jsou pak hlavními aktéry státy, které hájí zájmy sociálních aktérů, které reprezentují.¹²

Náš článek snesl argumenty pro tvrzení, že přechod k postmodernitě umožnil určitě skupině států překonat stav, kdy rámce pro morálku založené na státocentrické perspektivě a perspektivě světové společnosti¹³ nebyly slučitelné (srovnej např. Vincent 1986 nebo Bull 2002) a morální požadavky světové společnosti byly antitezí

požadavků mezinárodní společnosti¹⁴ (Vincent 1979: 59). Zdrojem kantovské etiky a místem, kde dochází k formulování práv, je světová společnost, místem jejich uplatňování je pak společnost států. Aby mohla být určitá kritéria dobra a morálky uplatněna na úrovni společnosti států, musejí být tato kritéria zanesena do mezinárodního diskurzu a mezinárodního práva. Na základě předložených a analyzovaných příkladů z chování některých států v soudobém mezinárodním systému jsme dle našeho soudu výrazně ověřili hypotézu, že jako nositelé kantovské etiky a jako zprostředkovatelé morálních hodnot a principů mezi světovou společností a mezi společností států působí postmoderní státy, které na sebe berou břímě „služebníků lidstva“ a vystupují v úlohách dobrých mezinárodních občanů či civilních mocností.

Literatura

- ADLER, Emanuel; BARNETT, Michael (1998): *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- AMSTUTZ, Mark R. (2008): *International Ethics. Concept, Theories, and Cases in Global Politics*. Third edition. New York Rowman & Littlefield Publishers.
- ANDREAS, Peter; NADELMANN, Ethan (2006): *Policing the Globe. Criminalization and Crime Control in International Relations*. Oxford: Oxford University Press.
- BULL, Hedley (2002/původně 1977): *The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics*. Third Edition. With Forewords by Andrew Hurrell and Stanley Hoffmann. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- BULL, Hedley (1979): *Human Rights and World Politics*. In Pettman, Ralph (ed.), *Moral Claims in World Affairs*. Londýn: Croon Helm Ltd., s. 79 – 9.
- BUZAN, Barry (2004): *From International to World Society? English school theory and the social structure of Globalisation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CARR, Edward H. (1939): *The Twenty Years' Crisis, 1919 – 1939. An Introduction to the Study of International Relations*. New York: HarperCollins Publishers.
- ČÍSAŘ, Ondřej (2005): Sociální hnutí, nevládní organizace a zájmové skupiny ve víceúrovňové struktuře EU: přístup ke studiu. In Fiala, Petr; Strmiska, Maxmilián (eds.) *Víceúrovňové vládnutí: teorie, přístupy, modely*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 214 – 231.
- CHECKEL, Jeffrey T. (1999): *Norms, Institutions, and National Identity in Contemporary Europe*. *International Studies Quarterly*, 43 (1): 83 – 114.

12) Autorem pojetí mezinárodní politiky jako dvoustupňového procesu je A. Moravcsik (1993). Moravcsik dvoustupňové pojetí mezinárodní politiky aplikoval při analýze evropského integračního procesu.

13) Světová společnost je společnost, která je inkluzivnější než mezinárodní společnost, rozšiřující určitá práva na jedince a skupiny na celé Zemi (Vincent 1986: 105). Světová společnost zahrnuje jedince, nevládní organizace a lidstvo jako celek. Žádný z těchto aktérů nedomnuje ostatním. Jako další varianta termínu světová společnost jsou používány termíny globální společnost nebo globální občanská společnost (Buzan 2004: xviii a 2).

14) Mezinárodní společnost vznikne, když „dva či více států jsou spolu natolik v kontaktu a natolik vzájemně ovlivňují svá rozhodnutí, že je to nutí chovat se – alespoň do určité míry – jako části celku ... společnost států existuje, když si je nějaká skupina států vědoma určitých společných zájmů a hodnot; tyto státy vytvářejí společnost, jejíž členové jsou navzájem svázáni určitou sadou pravidel a společně sdílených institucí“ (Bull, 2002: 9 – 10 a 13).

Ladislav Cabada, Šárka Waisová

COOPER, Andrew F.; HIGGOTT, Richard A.; NOSSAL, Kim Richard (1993): Relocating middle powers. Australia and Canada in a changing world order. Vancouver. UBC Press.

COOPER, Robert (2000): The post-modern state and the world order. Londýn: Demos.

COOPER, Robert (2003): The breaking of nations. Order and chaos in the twenty-first century. Ney York: Grove Press.

DWIVEDI, O. P. (1987): Moral Dimensions of Statecraft: A Plea for an Administrative Theology. Canadian Journal of Political Science, 20 (4): 699 – 709.

EVANS, Gareth; SAHNOUN, Mohamed (2002): The Responsibility to Protect. Foreign Affairs, 81 (6), staženo z databáze ProQuest, nestránkováno.

FINNEMORE, Martha; SIKKINK, Kathryn (1998): International Norm Dynamics and Political Change. International Organization, 52 (4) (Autumn 1998): 887 – 917.

FRENCESCHEFT, Antonio; KNIGHT, W. Andy (2001): International(ist) citizenship: Canada and the International Criminal Court. Canadian Foreign Policy, 8 (2): 51 – 74.

FROST, Mervyn (2001): The ethics of humanitarian intervention: protecting civilians to make democratic citizenship possible. In Smith, Karen E.; Light, Margot (eds.), Ethics and Foreign Policy, Cambridge, Cambridge University Press, s. 33 – 54.

HAAS, Peter M. (1992): Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination. In Haas, Peter M. (ed.): Knowledge, Power, and International Policy Coordination, Special Issue of International Organization, 46 (1): 1 – 35.

HARNISCH, Sebastian; MAULL, Hanns W. (2001): Introduction. In Harnisch, Sebastian; Maull, Hanns W. (eds.), Germany as a Civilian Power? The foreign policy of the Berlin Republic, Manchester, Manchester University Press, s. 1 – 9.

HYNEK, Nikola – WAISOVÁ, Šárka (2006): Agenda lidské bezpečnosti a koncept střední mocnosti na pozadí kanadské zahraniční politiky. In: Waisová, Šárka (ed.), Chudoba a bohatství v současném světě, Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 23 – 38.

HYNEK, Nikola (2005): Anglická škola a teorie mezinárodních vztahů: obsahový vesmír, akademický svět a kritiky přístupu. Mezinárodní vztahy 40 (2): 76 – 89.

INGLEHART, Ronald (1997): Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 42 Societies. New Jersey: Princeton University Press.

JACKSON, Robert (2005): Classical and Modern Thought on International Relations. From Anarchy to Cosmopolis. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

KANT, Immanuel (1995/1795): K věčnému míru, Filosofický traktát/Zum ewigen Frieden. Praha: Oikoy-men.

KENNAN, George F. (1985): Morality and foreign policy. Foreign Affairs, 64 (Winter 1985/1986): 205 – 218.

KEATING, Tom (2002): Canada and World Order. The multilateralist tradition in Canadian foreign policy. Second edition. Oxford: Oxford University Press.

KAPLAN, Robert (2002): Válčnická politika. Proč vůdčí role vyžaduje pohanský étos. Střední Evropa, 18, listopad 2002: 13 – 32.

LESSIG, Lawrence (1995): The Regulation of Social Meaning. The University of Chicago Law Review, 62 (3): 943 – 1045.

MATTHEW, Richard A. (2003): Middle Power and NGO Partnerships: The Expansion of World Politics. In Rutherford, Kenneth R.; Brem, Stefan; Matthew, Richard A., Reframing the agenda. The Impact of NGO and Middle Power Cooperation in International Security Policy, New York, Praeger Press, s. 3 – 20.

MORGENTHAU, Hans J. (1993): Politics among nations. The struggle for power and peace. Brief edition. Revised by Kenneth W. Thompson. New York: McGraw-Hill.

NEUMANN, Iver B. (2005): John Vincent a anglická škola mezinárodních vztahů. In Neumann, Iver B.; Waever, Ole (eds.), Budoucnost mezinárodních vztahů, Brno, Centrum strategických studií, s. 47 – 75.

PENZ, Peter (2001): The Ethics of Development Assistance and Human Security: From Realism and Sovereignism to Cosmopolitanism. In Irwin, Rosalind (ed.), Ethics and Security in Canadian Foreign Policy, Vancouver, UBC Press, s. 38 – 57.

POJMAN, Louis P. (1990): Ethics. Discovering right and wrong. Belmont: Wadsworth Publishing Company.

POPPER, Karl Raimund (1994a): Otevřená společnost a její nepřítelé I. Uhrnutí Platónem. Praha: Oikoy-men.

POPPER, Karl Raimund (1994b): Otevřená společnost a její nepřítelé II. Vlna prorocství: Hegel, Marx a co následovalo. Praha: Oikoy-men.

PRATT, Cranford (1994): Middle Power Internationalism and Global Poverty. In Pratt, Cranford (ed.), Middle Power Internationalism. The North-South Dimension. Montreal, Quebec, Ontario, McGill-Queen's University Press, s. 3 – 25.

RUGGIE, John Gerard (1992): Multilateralism: the anatomy of an institution. International Organization, 46 (3): 561 – 598.

RUGGIE, John Gerard (1993): Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations. International Organization, 47 (1) (Winter, 1993): 139 – 174.

SØRENSEN, Georg (2005): Stát a mezinárodní vztahy. Praha: Portál.

SØRENSEN, Georg (2006): The Transformation of the State. In Hay, Colin; Lister, Michael; Marsh, David (eds.), The State. Theories and Issues, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, s. 190 – 208.

ŠEDIVÝ, Jiří (2002): Střet identity? USA a Evropa po 11. září. Mezinárodní vztahy 37 (4): 5 – 25.

VINCENT, John R. (1979): Western Conceptions of a Universal Moral Order. In Pettman, Ralph (ed.), Moral Claims in World Affairs, Londýn: Croon Helm Ltd., s. 52 – 78.

VINCENT, John R. (1986): Human Rights and International Relations. Cambridge: Cambridge University Press.

WAISOVÁ, Šárka (2002): Teorie mezinárodních režimů. Mezinárodní vztahy 37 (2): 49 – 66.

WAISOVÁ, Šárka (2005): Bezpečnost – Vývoj a proměny konceptu. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

WAISOVÁ, Šárka (2007): Smlouvy bez meče nejsou nic než slova: Moc a etika v mezinárodních vztazích. In: Rosůlek, Přemysl a kolektiv, Politická filozofie. Aktuální problémy, Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 177 – 191.

WEBER, Max (1998): Metodologie, sociologie a politika. Kapitola „Politika jako povolání“. Praha: Oikoy-men.

WENDT, Alexander (1999): Social Theory of International Politics. Cambridge Studies in International Relations. Cambridge: Cambridge University Press.

WHEELER, Nicholas J.; DUNNE, Tim: 1998. Good international citizenship. A third way for British foreign policy. International Affairs (Royal Institute of International Affairs), 74 (4): 847 – 870.

WIGHT, Martin (1978): Power Politics. Edited by H. Bull and C. Holbraad. Londýn: Royal Institute of International Affairs.